

В. В. Валах

кандидат юридичних наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
Юридична агенція «С.В.С.», адвокат
вул. Одеська, 43-а, Одеса, 65031, Україна

О. М. Чапля

адвокат
Юридична агенція «С.В.С.», директор
вул. Одеська, 43-а, Одеса, 65031, Україна

**ОБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ОСОБИСТОГО МАЙНА КОЖНОГО
З ПОДРУЖЖЯ (продовження)¹**

Розглянуто теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з визначенням правового режиму майна подружжя. Виявлено недоліки чинного вітчизняного законодавства з приводу визначення правового режиму майна, отриманого одним з подружжя, який займається індивідуальною підприємницькою діяльністю, та запропоновано шляхи розв'язання існуючих проблем.

Ключові слова: особисте майно подружжя, подружжя-підприємець, сімейний інтерес, підприємницький інтерес.

На нинішньому етапі розвитку суспільних відносин найскладніші проблеми при вирішенні спорів між подружжям виникають з приводу режиму майна, що використовується у підприємницькій діяльності.

У період ринкових реформ в Україні сформувалася розгалужена система суб'єктів підприємницької діяльності різноманітних організаційно-правових форм. В контексті даного дослідження науковий інтерес становлять ті суб'єкти підприємництва, засновниками (учасниками) яких можуть бути фізичні особи, у тому числі подружжя (індивідуальне підприємництво, приватні підприємства, господарські товариства). Стосовно останніх мова йшла у попередній статті, а тому зосередимо нашу увагу на перших двох формах.

Чинні Сімейний [1] та Цивільний [2] кодекси України (далі — відповідно СКУ та ЦКУ) не дають чітких відповідей з приводу майнових відносин подружжя, один з яких є індивідуальним підприємцем або якщо обидва — індивідуальні підприємці (останнє зустрічається рідко).

Серед фахівців панівною є думка, що із-за відсутності шлюбного договору, який встановлює інше, до спільного майна подружжя відносяться й доходи від підприємницької діяльності, виходячи з норми ч. 2 ст. 61 СКУ.

¹ Початок див.: Вісник ОНУ. Правознавство. — 2011. — Т. 16. — Вип. 3. — С. 87–95.

Підприємницька діяльність передбачає кількісну різницю між сумами загальної виручки, яка поступає підприємцю від реалізації товарів (надання послуг, виконання робіт), та сумою доходу, яка загалом визначається як різниця між виручкою та затратами, пов'язаними з підприємницькою діяльністю. Скажімо більше, *не весь дохід, отриманий підприємцем від такого роду діяльності, спрямовується на споживчі потреби такого підприємця та його сім'ї*, адже певна частина такого доходу може бути спрямована на розвиток самої підприємницької діяльності (курсив наш. — В. В., О. Ч.). Якщо апріорі визнати вказану частину доходів спільною власністю подружжя, все майно, набуте (навіть тимчасово, з метою подальшого продажу та отримання прибутку) одним із подружжя-підприємцем, буде вважатись також власністю іншого подружжя, який не є підприємцем.

Ця обставина породжує труднощі у цивільному та, перш за все, господарському обігу. По-перше, подружжя-не підприємець, не згодний з тим чи іншим, навіть підприємницьким, правочином подружжя-підприємця (або взагалі з його підприємницькою діяльністю як такою), може вимагати визнання такого правочину недійсним (ч. 2 ст. 65 СКУ). Як результат, контрагент індивідуального підприємця за правочином стає у більш складне, більш ризиковане становище, аніж контрагент комерційної організації за аналогічним правочином. Якщо мова йде про договір щодо розпорядження нерухомістю або про інший договір, що потребує нотаріального посвідчення та/або державної реєстрації у встановленому законодавством порядку, незалежно від того, чи є такий договір звичайно підприємницькою діяльністю подружжя-підприємця, потрібна нотаріальна згода іншого подружжя (ч. 3 ст. 65 СКУ). Неотримання такої згоди тягне існування ризику визнання такого договору недійсним. У подібних випадках навряд чи можна вести мову про самостійний характер підприємницької діяльності особи.

По-друге, оскільки до спільного майна подружжя входять усі доходи від підприємницької діяльності та придбане на них подружжям-підприємцем майно, то, виходячи зі збірного поняття майна (ч. 1 ст. 190 ЦКУ), майнові права, обов'язки з виконання, борги подружжя-підприємця також підпадатимуть під режим спільності.

Вказана позиція ставить під сумнів таку ознаку підприємницької діяльності як дію на свій ризик та під власну майнову відповідальність, оскільки у результаті підприємницької діяльності одного з подружжя майнова відповідальність покладається й на іншого подружжя. Це прямо суперечить положенню ч. 2 ст. 52 ЦКУ, за яким фізична особа-підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і *часткою* у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі майна (курсив наш. — В. В., О. Ч.).

Протилежна думка було висловлена В. О. Рясенцевим, який вважав, що до спільної власності подружжя закон включає тільки майнові права, ніяк не зобов'язання (борги): «обязанности в право собственности не входят, а понятие нажитого имущества не включает долги» [3, с. 108]. Однак у такому

випадку виникає питання щодо спільної власності подружжя, наприклад, у разі отримання одним з них (підприємцем) грошових коштів у борг (позику, кредит) з підприємницькою метою. За вказаною позицією, інший з подружжя набуває право власності на ці кошти, але ніякі зобов'язання щодо їхнього повернення на нього не покладаються. Подібне уявляється нелогічним не тільки тому, що до спільного майна включаються доходи від підприємницької діяльності, а не усі отримані грошові кошти. Як позику можна отримати не тільки грошові кошти, але й інші речі (ч. 1 ст. 1046 ЦКУ). Слід зазначити, що не включаючи борги до спільного майна подружжя, В. О. Рясенцев визначав момент виникнення права спільної власності подружжя на грошові кошти моментом передачі їх до бюджету сім'ї [3, с. 110].

На відміну від цього О. О. Чефранова вважає, що критерій для віднесення будь-яких видів доходів до спільного майна подружжя повинен бути єдиним, та цей критерій пов'язаний з моментом фактичного отримання доходу, у тому числі й від підприємницької діяльності [4, с. 176]. У будь-якому випадку надання одному з подружжя тільки права на активи спільного майна та одночасне звільнення його від обов'язків призводить до майнової нерівності між подружжям.

У той же час не слід зневажати положенням ч. 3 ст. 61 СКУ, відповідно до якого якщо *одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї*, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (курсив наш. — В. В., О. Ч.). Тут ми стикаємось з проблемою зіставлення категорій «інтерес сім'ї» та «підприємницький інтерес».

У теорії сімейного права під сімейним інтересом (інтересом сім'ї) прийнято вважати потребу володіння майном як благом, яке забезпечує необхідні умови життєдіяльності, матеріального та духовного розвитку сім'ї у цілому та індивідів, які її складають. Вказана потреба реалізується через власність та її обіг [5, с. 4]. Матеріальна складова сімейного інтересу знаходить свій вираз у вживанні майна для задоволення загальносімейних потреб незалежно від суб'єктного складу власників цього майна. При цьому зазвичай використовується спільне майно подружжя.

Слід погодитись з Т. В. Шершень, яка вважає, що специфіка інтересу у сімейному праві напряму пов'язана з особливостями відносин, що регулюються сімейним правом, та «выражается, с одной стороны, в более жесткой привязке его к конкретным отношениям, с другой стороны, в большем разнообразии интересов» [6, с. 9–10]. Отже, в якості розмежування інтересів у сімейному праві виступає їх соціальний зміст та носії; *сім'я* (особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки — ч. 2 ст. 3 СКУ) є *носієм сімейного інтересу*.

В свою чергу, підприємницький інтерес являє собою суб'єктно-об'єктний феномен, що детермінує соціальну взагалі і трудову активність особистості зокрема, виступаючи рушійною силою розвитку різних сфер життєдіяльності соціуму та елементом механізму саморегулювання громадянського суспільства [7, с. 7]. Орієнтаціями підприємницького інтересу виступають набуття більшого обсягу соціальної та індивідуальної свободи, реалізація

власного творчого потенціалу, життєзабезпечення; розробка і володіння раціональним способом виробництва суспільно затребуваних і конкурентоспроможних благ та послуг; здійснення соціальної адаптації, досягнення підприємцем соціального успіху. Тобто *носієм підприємницького інтересу є особа*, якій властиві певні особисті та індивідуальні якості.

У практичному плані стикання сімейного та підприємницького інтересу можна проілюструвати на наступному прикладі. Чоловік — індивідуальний підприємець придбає автомобіль з метою здійснення підприємницької діяльності — перевезення пасажирів. У той же час цей автомобіль використовується й у сімейному інтересі — поїздки усією сім'єю на відпочинок, за покупками, до лікарні тощо. У такому випадку визначення правового режиму майна (автомобіля) досить складне, навіть якщо його придбано за грошові кошти, отримані у кредит від банківської установи на ім'я підприємця.

У контексті висвітленої проблеми слід вказати й на більш виражену позицію Пленуму Верховного Суду України, який у своїй постанові від 21.12.2007 за № 11 вказав, що відповідно до положень ст.ст. 57, 61 СКУ, ст. 52 ЦК майно приватного підприємства чи фізичної особи-підприємця не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Інший із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від цієї діяльності [8, п. 29].

Вирішення усіх вказаних проблем можливе лише шляхом внесення змін до сімейного та цивільного законодавства з урахуванням наступних положень.

Уявляється, що майнові відносини між подружжям, щонайменш один з яких є індивідуальним підприємцем, повинні будуватись у залежності від того, чи здійснює цей з подружжя при укладенні договору підприємницьку діяльність.

Законний режим спільності майна, придбаного індивідуальним підприємцем, повинен бути встановлений лише стосовно майна для задоволення загальносімейних потреб (зокрема, щодо майна споживчого призначення). Що стосується майна, пов'язаного з підприємницькою діяльністю, то відносно нього повинен бути встановлений режим особистої приватної власності того з подружжя, хто є підприємцем.

Такий самий режим повинен розповсюджуватись і на грошові кошти, отримані в результаті здійснення підприємницької діяльності. До спільного майна повинні відноситись лише ті «підприємницькі» грошові кошти, які передаються до бюджету сім'ї з метою використання їх у сімейному інтересі. Інші доходи від підприємницької діяльності повинні бути особистою власністю подружжя-підприємця. На таке майно в першу чергу повинно бути звернено стягнення за боргами подружжя-підприємця, пов'язаними з його підприємницькою діяльністю. Тільки за умови недостатності такого майна кредитор за підприємницьким договором може вимагати частки у праві спільної сумісної власності подружжя.

Література

1. Семейный кодекс Украины : закон Украины від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21–22. — Ст. 135.
2. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
3. Рясенцев В. А. Семейное право. Учебник. — М.: Юрид. лит., 1971. — 296 с.
4. Чефранова Е. А. Механизм семейно-правового регулирования имущественных отношений супругов: монография. — М.: РПА МЮ РФ, 2006. — 272 с.
5. Гладковская Е. И. Семейный интерес в имущественных правоотношениях супругов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. — Краснодар, 2007. — 20 с.
6. Шершень Т. В. Частный и публичный интерес в договорном регулировании семейных отношений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. — Екатеринбург, 2002. — 23 с.
7. Зубов В. О. Підприємницький інтерес: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03. — Запоріжжя, 2004. — 20 с.
8. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 № 11 // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 1. — С. 5.

В. В. Валах

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
Юридическое агентство «С.В.С.»
ул. Одесская, 43-а, Одесса, 65031, Украина

О. М. Чапля

Юридическое агентство «С.В.С.»
ул. Одесская, 43-а, Одесса, 65031, Украина

ОБЪЕКТНЫЙ СОСТАВ ЛИЧНОГО ИМУЩЕСТВА КАЖДОГО ИЗ СУПРУГОВ (ПРОДОЛЖЕНИЕ)

Резюме

В статье раскрываются теоретические и практические аспекты определения правового режима имущества, приобретенного одним из супругов в результате осуществления им индивидуальной предпринимательской деятельности. На основании проведенного анализа предложены пути разрешения существующих проблем.

Ключевые слова: личное имущество супруга, супруг-предприниматель, семейный интерес, предпринимательский интерес.

V. V. Valakh

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
Legal Agency «S.V.S.»
Odesskaya str., 43-a, Odessa, 65031, Ukraine

A. N. Chaplia

Legal Agency «S.V.S.»
Odesskaya str., 43-a, Odessa, 65031, Ukraine

**OBJECTIVE STRUCTURE OF SEPARATE PROPERTY
(continuation)**

Summary

In the article theoretical and practical problems of application of Ukrainian Family and Civil Codes' norms are analyzed. On the basis of the current legal regulations, family and civil theoretical, especially touching the separate property of a spouse-individual entrepreneur, proposals to improve UFC' norms are elaborated.

Key words: separate property, spouse-individual entrepreneur, family interest, entrepreneurial interest.